

6. ПОЗА РАДЯНСЬКИМ ПРОСТОРОМ ХХ СТ.

Діана Штерр

Повсякденне життя священників і вірників Мукачівської греко-католицької єпархії в 20–30-х роках ХХ ст. (за матеріалами журналу «Душпастирь»)

На прикладі матеріалів офіційного друкованого органу Мукачівської та Пряшівської греко-католицьких єпархій у 20–30-х рр. ХХ ст. розкрито складні взаємини між пастирями та паствою, що часто перебували на межі сакрального та профанного. Також автор подає коротку історію виникнення журналу «Душпастирь» та формування її редакційної колегії.

Ключові слова: греко-католики, Мукачівська єпархія, священники, вірники, повсякденне життя

«Територією історика» в цій статті або, іншими словами, за предметом дослідження є греко-католицька спільнота Мукачівського владництва в період, коли вона домінувала в релігійному житті регіону, тобто здебільшого йтиметься про першу половину ХХ ст. Таким чином, ця розвідка присвячена ще дуже слабо potrаkтованій у сучасній вітчизняній історіографії соціальній історії, зокрема проблематиці повсякденних приватних, обрядових, матеріальних та інших практик, використовуваних у межах таких адміністративно-церковних одиниць, як «парафіяльні цивілізації» (Ігор Сковчиляс), з яких мозаїчно складалося ще на початку ХХ ст. монолітне греко-католицьке суспільство Мукачівської єпархії.

Обрана тема видається вельми перспективною, бо формальні відносини в парафії між парохом та його паствою, як їх подає офіційний історіографічний канон, які б дослідники його не представляли – церковні чи світські, релігійні чи атеїстичні, насправді мали ще багато позаформальних, позаконфесійних, а часом і асоціальних, девіантних рис, часто неприйнятних для жодного із суб'єктів цих повсякденних практик.

Попри очевидну важливість цього питання, що може відіграти провідну роль у розумінні конкретних механізмів реконструювання повсякденних сто-

сунків між священниками та вірниками Мукачівської греко-католицької єпархії до її офіційної ліквідації радянським комуністичним режимом у 1949 р., воно досі не ставилося істориками взагалі. Радянськими авторами, натомість переслідувалася одна ціль – довести за будь-яких обставин «антинародну сутність уніатства», що з часом виявилось безплідним. Сучасні ж науковці переважно зосереджуються на інституційній історії або історії множинних еклезіальних, соціальних чи національних ідентичностей у середовищі греко-католиків Мукачівського владництва.

Метою цієї статті є реконструкція повсякденних взаємин між пастирями та паствою впродовж першої половини ХХ ст. Звичайно, що одна невелика стаття не розкриває навіть десятої частини поставленої проблеми, тому автор зупиниться на декількох найбільш яскравих сюжетах історії повсякденних взаємин.

З усіх трьох істориків, яким належать загальні візії минулого Греко-католицької церкви на Закарпатті (Атанасій Пекар, Михайло Болдичар¹ та Йозеф Ботлік²), дослідником, котрий справедливо може посісти місце на «верхівці історіографічного конуса»³, є церковний історик, монах ЧСВВ, професор-емерит Атанасій Пекар, що спочив у Бозі 28 вересня 2011 р.

Річ не лише в тім, що ідеологічний чи національний підхід заважає працям двох інших авторів претендувати на це почесне місце. Адже в А. Пекаря теж спостерігається певна заангажованість у трактуванні національної ідентичності греко-католиків Мукачівської єпархії. Але саме його двотомне дослідження⁴ вирізняється системністю та багатоаспектністю викладеної в ньому концепції. І хоч у роботі А. Пекаря відсутні висновки, проте вже зі змісту можна зрозуміти, що двотомник охоплює всі сфери життєдіяльності Церкви та духовенства, у т. ч. й питання соціального статусу пастирів і пастви, церковно-обрядових та позаеклезіальних практик на парафії, матеріального становища ієреїв та соціально-економічних зобов'язань вірників. Автор статті з більшістю критичних описів і тверджень церковного історика⁵ солідарна. А. Пекар зізнається у вступі, що не мав доступу до закарпатських архівів, у зв'язку з чим і звертається до знавців місцевої історії з проханням «не затримувати своєї уваги на різних недоліках мого труду, але краще, щоб старалися документально доповнити та вдосконалити те, що тут написано. Основи покладені, а завершення очікує наступних і більш кваліфікованих дослідників»⁶.

Мукачівська греко-католицька єпархія на початку ХХ ст. В аналізований період Мукачівське унійне владництво зазнало серйозних інституційних і чисельних втрат. Спершу ці втрати відбувалися з вини самих греко-католицьких священників, які через надмірне ангажування в угорську культуру непомітно

перетворили себе та свою Церкву на зняряддя асиміляції. Це призвело до кризи еклезіальної (виникнення православного руху, спроби ввести григоріанський календар та перейти на латинку) та кризи національної ідентичності (мадяризація або словакізація частини русинів-уніатів і появи угорських та словацьких греко-католиків, створення за рахунок парафій Мукачівського видавництва Пряшівської та Гайдудорозької греко-католицьких єпархій) тощо⁷. Зауважимо, що лише в результаті мадяризації близько 80 тис. вчорашніх вірників ГКЦ перейшли в православ'я.

Згідно з офіційними переписами населення та шематизмами Мукачівської єпархії, на її теренах протягом першої половини ХХ ст. жило:

1910 р. (на території площею 17 945 кв. км) – 848 428 осіб, з яких греко-католиками вважали себе 62,2 %, або 527 722 вірних;

1921 р. (площа 12 694 кв. км) – 606 568 жителів, з яких греко-католиками назвалися 53,93 %, або 329 364 вірних (русинами також були понад 40 тис. православних);

1930 р. (площа 12 694 кв. км) – 734 249 мешканців, з них 49,07 %, або 360 269 осіб, самовизначилися греко-католиками;

1941 р. (площа 12 146 кв. км) – 667 561 житель, з яких греко-католиками були 61,9%, або 412 961 особа⁸;

1944 р. (площа 12 146 кв. км) – 851 889 мешканців, з яких греко-католиками записано 54,18 %, або 461 555 вірних⁹.

Станом на 1944 р., допоки греко-католицька спільнота Мукачівської єпархії не стала предметом прискіпливої уваги з боку місцевої Православної Церкви-сестри та нових господарів краю – радянських комуністів, 354 священники провадили свою пастирську діяльність у 281 парафії, молилися в 459 храмах, а 85 монахів і монахинь Чину св. Василя Великого мешкали у восьми монастирях¹⁰. Та вже останній рік легальної, з погляду радянської влади, діяльності Мукачівського греко-католицького владичтва – 1949-й, на його початку духовну опіку місцевим вірянам надавали лише 270 душпастирів¹¹.

Для того, щоб з'ясувати характер щоденних практик на парафії зупинимося на кількох найпоказовіших і найцікавіших сюжетах, які були відображені на сторінках офіційного друкованого органу Мукачівської та Пряшівської греко-католицьких єпархій – часопису «Душпастирь».

Журнал «Душпастирь». За твердженням Бенедикта Андерсона, нації є уявленими спільнотами. І тільки завдяки пресі маємо змогу вимальовувати у своїй уяві чіткий образ тих членів суспільства, яких ніколи не бачили і з якими ніколи не були знайомі, таким чином формуючи для себе єдиний образ нації. Преса була важливим засобом творення та підтримування ідентичностей у

колективній свідомості¹². Розглянемо історію часопису, що мав на меті репрезентувати всіх греко-католиків Мукачівської єпархії.

У січні 1924 р. в Ужгороді з'явився новий журнал «Душпастирь», що був заявлений як «офіційний орган гр.-каѠ. Епархії Мукачевской». Саме це періодичне видання при детальному його аналізі може відповісти на багато запитань істориків і водночас поставити перед ними ще більше нових.

У зверненні єпископа Антонія (Паппа) від 15 грудня 1923 р., вміщеному в першому числі згаданого часопису, читаємо: *«Просто дозволиль и просто воззваль я издателей сего органа не только заниматься вопросами катехизации, но по жаданію моего Впр. Клира помѣстити и други першорядно для насъ практичны и актуальны вопросы»*¹³. Отже, сам владика вказав всім читачам, що на шпальтах «Душпастиря» будуть висвітлюватися не тільки питання катехизації, а й найважливіші для клиру єпархії проблеми. Тому своїм розпорядженням єпископ Антоній проголосив «Душпастирь» офіційним друкованим органом Мукачівського владичтва й зобов'язав усіх священників здійснити передплату¹⁴. З листопада 1925 р. цей журнал офіційно представляє вже дві греко-католицькі єпархії – Мукачівську та Пряшівську, що відобразилося й на його обкладинці.

Передбачалося, що «Душпастирь» стане фаховим виданням Товариства катехитів, яке заснував владика Антоній (Папп), а очолював о. Юлій Григашій. 15 липня 1923 р. на установчих зборах в Ужгороді було проголошено статут товариства. Всіх єпархіяльних священників зобов'язано стати його членами¹⁵. Але після 1928 р. про товариство згадок немає, тому можемо припустити, що воно припинило своє існування¹⁶.

На своєму першому засіданні редакційний комітет визначив рубрики журналу¹⁷: 1) Апологетика, 2) Практичне душпастирство (запитання священників та кваліфікована відповідь), 3) Аскетика – духовне життя, 4) Канонічне право, 5) Проповідник, 6) Співбесідник, 7) Особисті вісті, 8) Релігійна література. Єпископ схвалив таке наповнення часопису, додавши ще рубрику «Офіційна частина», в якій друкуватимуться найважливіші звернення та оголошення¹⁸. З огляду на таке інформаційне навантаження, примірники всіх чисел журналу мали зберігатися в парафіяльному архіві¹⁹.

Першим редактором «Душпастиря» був тодішній професор канонічного права в Ужгородській семінарії о. Юлій Григашій, який 1924 р. запропонував власний проект застосування певних канонів латинського кодексу до східного права. Саме цей проект о. Юлія було включено до праці Папської комісії, що займалася розробкою Кодексу канонів Східних Церков, який проголосив чинним папа римський Іван Павло II²⁰. Значимо, що вже в перших числах «Душпастиря» було вміщено розвідку його редактора про історію подружнього права на

українських землях, у т. ч. і на Закарпатті. Проте автор залишився невідомим, ховаючи своє ім'я під криптонімом – (д)²¹.

У жовтні 1924 р. з листа-звернення о. Юлія Григашія читачі «Душпастиря» дізнаються про призначення його наступником – Олександра Ільницького (одностайно обраний членами редакційного комітету, він працюватиме на цій посаді до закриття часопису). Від виголошення своїх обов'язків о. Юлій відмовився через потребу відбути до США за велінням Римського престолу²². Пишучи про передачу повноважень о. Олександрові о. Юлій представляє його як: «отвѣчательного редактора сего органа офіціального Епархій Мукачевской и Пряшевской (підкреслено нами – *Д. Ш.*)»²³. Тим часом, як уже знаємо, тільки з числа 9 (за листопад) (1925 р.) на обкладинці часопису з'являється нова, в якій до епархії Мукачівської додано також Пряшівську²⁴. Зі звернення ж о. Юлія виходить, що журнал був офіційним друкованим органом двох владцтв ще раніше, хоч це й не було зафіксовано в титулі видання, Офіційне ж розпорядження пряшівського єпископа щодо розширення цільового призначення журналу знаходимо в жовтневому номері № 8 за 1925 р. Показово також, що в травні 1924 р. Діонісій Нярадій розпочав публікувати оголошення для клиру Пряшівської епархії в «Душпастирі»²⁵.

Атанасій Пекар вважає обрання о. Олександра Ільницького відповідальним редактором «Душпастиря» та головою Товариства катехитів величезною помилкою²⁶. На думку дослідника, основною проблемою було те, що редакційний комітет бажав зберегти первісну народну мову, а о. Олександр почав уживати змосковщену говірку (за граматикую Євменія Сабова)²⁷. З попередніх помічників та дописувачів часів редакторства о. Юлія Григашія залишилися тільки Віктор Желтвай і Дмитро Попович. Свою співпрацю з журналом обмежили або й взагалі згодом припинили Стефан Решетило, Теодор Желтвай, Августин Волошин, Константин Невицький, Василь Лар, Юсиф Дюлай та ін.²⁸

Олександр Ільницький через різноманітні непорозуміння поступово втрачає своїх кращих співробітників. Із січня 1928 р. він змушений повністю перебрати все редагування «Душпастиря» на себе. Це відразу позначилося на якості видання. Від 1934 р. священники Пряшівського владцтва відмовляються від передплати на журнал, а єпископ Павло (Гойдич) перестає публікувати в ньому оголошення та постанови. З 1935 р. о. Олександр був тільки номінальним редактором, оскільки всю роботу виконував його однопумець – Юлій Гаджега²⁹.

Загалом же часопис у 1924–1927 рр. виходив один раз на місяць (окрім липня та серпня)³⁰. 1928 року видання стало щомісячним, але числа за чер-

вень – липень та серпень – вересень були спареними³¹. У 1931 р. спареними також випущено номери за січень – лютий, червень – липень, серпень – вересень³², а в 1933 р. – за січень – лютий, березень – квітень, травень – червень, липень – серпень, вересень – жовтень та листопад – грудень, що фактично перетворило щомісячник на двомісячник³³. Уже 1934 р. замість дванадцяти окремих чисел з'явилося друком лише п'ять – за січень – лютий, березень – травень, червень – серпень, вересень – жовтень та листопад – грудень³⁴. Така ситуація продовжувалася до 1938 р., коли світ побачили тільки чотири випуски – за січень – лютий, березень – травень, червень – серпень, вересень – жовтень³⁵. Найбільшу кризу видання пережило в 1939 р., коли було надруковано всього два номери – за січень – серпень та вересень – жовтень³⁶. У літературі трапляються згадки і про число 3 того року, але жодного його примірника знайти не вдалося.

Такі зміни не могли не позначитися на популярності журналу. Передовсім тому, що розпорядження та оголошення для священників, що з'являлися наприкінці одного з місяців, могли бути оприлюднені через два, а то й через три місяці. Те саме стосується й текстів проповідей, безпосередньо пов'язаних з датами церковного календаря, – опубліковані запізно, вони втрачали свою актуальність для пастиря, який хотів підготуватися до зустрічі з паствою заздалегідь.

Наведемо також дані про ціну цього періодичного видання. Так, передплата на 1924 р. становила 60 Кч., один номер коштував 6 Кч., до Америки – 2 дол. На 1925–1929 рр. вартість журналу в єпархії не змінилася, натомість для Америки подорожчала на 1 дол. У 1930 р. місцевий клир платив за річний комплект 80 Кч., а американський – ті самі 3 дол. Зниження ціни до початкових 60 Кч. на єпархіальних теренах спостерігалось в 1931–1938 рр. В Америці «Душпастирь» у 1931–1934 рр. вартував 2 дол., а в 1935–1938 рр. – знову 3 дол. 1939 року передплата на рік обходилася в 5 П., один номер коштував 1 П., до Америки – 3 дол.³⁷

Повсякденне життя на парафії. Питання незаконнонароджених дітей у єпархії було досить незручним, але, незважаючи на це, виникало доволі часто³⁸. Так, один з місцевих священників просив кваліфікованої відповіді в редакції «Душпастиря»: «Можно-ли удѣлати отправу «Воведение жены...», котра родила незаконное дитя?»³⁹. Звичайно, що відповідь редакції була ґрунтовною й негативною.

Окрім проблем, пов'язаних зі щоденними обрядовими практиками (хрещення, вінчання та поховання), остаточно не було вирішене навіть у першій половині ХХ ст. і питання правильності ведення метричних записів. У розділі «Оффіціальна часть» читаємо, зокрема, розпорядження від правління

Мукачівського владичтва: «Право каноничное строго предпишетъ, что: «Парохъ да запишет и до книги покрещенныхъ, что супругъ того дня въ его приходѣ бракосочитался»⁴⁰. Якщо ж наречені були охрещені в іншій парафії, то священник був зобов'язаний заповнити спеціальний бланк і надіслати його до єпархіального правління. Зразок бланка додавався до розпорядження⁴¹. Також гостро стояло питання надання світському урядові відомостей, зафіксованих у метричних записях, а також їхньої зміни. Для прикладу, на запитання одного зі священників про правомірність вимоги влади щодо зміни прізвища парафіянина в метричних книгах без згоди Ординаріату, редакція відповіла категорично: «Не можете виправляти без дозволення Ординаріята и одну черточку въ метриці церковной»⁴².

Проте душпастирі жили не тільки сакральним. У повсякденному житті вони також хотіли відпочити від своєї роботи, займатися певною творчістю тощо. Одне із запитань, яке надійшло до редакції, стосувалося співу духовенства в театрах: «Можна-ли священникамъ появится въ публичныхъ театрахъ ради спѣванія? Примѣчаю, что представленіе имѣеть добродѣйну цѣль. (Б)»⁴³. Відповідь, яка зайняла цілу сторінку, містила настільки розмиті формулювання, що зрозуміти однозначне «так» чи «ні» було вкрай складно. Покликання на різні статті церковного права, до яких апелювали редактори, передбачали як пряму заборону, так і непрямий дозвіл такого діяння духовної особи. Тобто вибір залишався за самим священником⁴⁴.

Розглядаючи нашу тему, не можна оминати увагою й публікацію Едварда Цомпелія про методи підрахунку сповідників⁴⁵. Та кількість забобонів чи упереджень парафіян, що відкривалася у цій замітці, підтверджує думку про своєрідне сприйняття греко-католиками Мукачівської єпархії релігії чи радше двовір'я – віри в Бога й надприродні сили водночас. У статті описано різноманітні способи підрахунку чисельності тих, хто приступив до сповіді: 1) кожен кладе на спеціально підготовлену тарілку дрібну монету певного номіналу (недолік цього способу полягає в тому, що хтось поставить більше, хтось менше, а інший взагалі розмінює свою монету більшого номіналу на дрібну решту); 2) на спеціально підготованому аркуші паперу священник робить відповідні позначки: один сповідник – рисочка, п'ять сповідників – довша рисочка, десять – рисочки об'єднані внизу дужкою (але, як зазначав сам автор, цей спосіб не варто використовувати, бо парафіяни лякаються й не хочуть сповідатися, через те, що начебто священник собі щось там з їхньої сповіді записує⁴⁶). А найкращим засобом обліку, на переконання Е. Цомпелія, є спеціальні «рахувальні машинки», якими користуються майже всі ієреї в Америці⁴⁷.

На підставі всього сказаного, можемо зробити такі висновки. Журнал «Душпастирь», що створювався як офіційний друкований орган єпархії, був не лише зібранням розпоряджень та оголошень, а й виданням, що показувало справжній стан справ у парафіях. Запитання священників до редакції стосувалися нагальних проблем духовенства та мирян, здебільшого перебували на межі сакрального/профанного, еклезіального/позаклезіального та морального/правового полів. Інформація про повсякденне життя владицтва, викладено на сторінках журналу, може стати темою для окремого ґрунтовного дослідження, а ця стаття є тільки спробою викликати зацікавлення до такого продуктивного погляду дослідника історії парафіяльних цивілізацій, джерела, як «Душпастирь».

- 1 Болдижар М. М. Антинародна діяльність уніатської церкви (На матеріалах Ужгородської унії): Монографія. – Львів: Вид-во Львівського державного університету вид. об'єднання «Вища школа», 1980. – 200 с.; Його ж. Безслав'я. – Ужгород: Карпати, 1981. – 120 с.; Його ж. Розвіяні ілюзії. – Ужгород: Карпати, 1972. – 55 с.; Його ж. Ужгородська унія: причини і наслідки. – Ужгород: Госпрозрахунковий ред.-вид. відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, 1997. – 80 с.; Його ж. Уніатство: правда історії та вигадки фальсифікаторів: Монографія. – Львів: Вид-во при Львівському державному університеті вид. об'єднання «Вища школа», 1988. – 143 с.; Його ж. Хто і навіщо обліює історію унії / Передм. О. Л. Вовка. – Ужгород: Карпати, 1985. – 160 с.
- 2 Botlik J. Hármás kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). – Budapest: Hatodik síp alapítvány új mandátum könyvkiadó, 1997. – Old. 335; Ejsud. Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok, 1918–1945 // Dimensiones Culturales et Urbariales Regni Hungariae. 7. – Nyiregyháza, 2005. – Old. 552; Ejsud. Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. II. A Magyarországhoz történt visszatérés után, 1939–1945 // Dimensiones Culturales et Urbariales Regni Hungariae. 9. – Nyiregyháza, 2005. – Old. 445.
- 3 Наталя Яковенко радить для якісного огляду історіографії застосовувати «принцип конуса» та розсортовувати літературу за ієрархією. Докладніше. див.: Яковенко Н. Вступ до історії. – К.: Критика, 2007. – 375 с.
- 4 Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття. – 2-ге вид. – Т. 1: Єрархічне оформлення. – Рим; Львів: Вид-во Отців Василіан «Місіонер», 1997. – 232 с. – Т. 21: Внутрішня історія. – 492 с. Його ж. Ужгородська унія та її творці (1646–1996) // Записки ЧСВВ. – Рим, 1996. – Секція 2. – Т. 15 (21). – Вип. 1-4. – С. 247–300.
- 5 Крім уже зазначених робіт цього вченого див. також: Його ж. Церковна політика мадярів на Закарпатті // Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді. – Річник 2–3 (16–17): На пошану д-ра Вікентія Шандора. – Ужгород: ТОВ «Колір прінт», 1999. – С. 49–58; Пекар А., ЧСВВ. Греко-католицька церква в кордонах Чехословаччини 1919–1939 // Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919–1939) // Zborník materiálov zo 6. vedeckej karpatistickej konferencie Prešov, 2.–4. 9. 1998 / Zostavovateľ: akad. Mikuláš Mušínska. – Prešov: Filizofická fakulta Prešovskej univerzity,

2000. – С. 115–131; Греко-католицька церква за мадярської окупації // Карпатський край: Історико-краєзнавчий журнал. – Ужгород, 1996. – Річник 6. – № 8–12 (115). – (серпень-грудень). – С. 58–63; Його ж. Греко-католицька церква під час Карпатської України (Доповідь виголошена на симпозіумі НТШ в Нью-Йорку, з нагоди 50-ліття проголошення Карпатської України) // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni ecclesiae catholicae Ucrainae per secutaededicatae (1945–1990)*. – Romae: Sumptibus PP. Basilianorum, 1992. – Sectio 2. – Vol. 14 (20). – Fasc. 1-4. – P. 302–308; Митрополит А. Шептицький і закарпатські українці // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni ecclesiae catholicae Ucrainae per secutaede dicatae (1945–1990)*. – Romae: Sumptibus PP. Basilianorum, 1992. – Sectio 2. – Vol. 14 (20). – Fasc. 1-4. – P. 270–278; Його ж. Митрополит А. Шептицький і закарпатські українці // Карпатський край. Історико-краєзнавчий журнал. – Ужгород, 1995. – С. 106–108; Річник 5-й. – № 5-8 (111). – Травень – серпень. Мукачівська єпархія і Галицька митрополія // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni ecclesiae catholicae Ucrainae per secutaede dicatae (1945–1990)*. – Sectio 2. – Vol. 14 (20). – Fasc. 1-4. – Romae: Sumptibus PP. Basilianorum, 1992. – P. 314 – 320; Його ж. Мукачівська єпархія і Галицька митрополія // Українські Карпати: Матеріали міжнародної наукової конференції «Українська Карпати: етнос, історія, культура» (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991 р.) / Редкол., голова П. Чучка. – Ужгород: Карпати, 1993. – С. 398–405.
- 6 Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття. – Т. 2. – С. 8.
- 7 З найближчої перспективи ці питання достатньою мірою проаналізовано у спеціальній літературі, в т.ч. у дослідженнях Володимира Фенича, тому окремо зупинятися на них потреби немає. Детальніше див.: Фенич В. Етнонаціональна ідентичність греко-католиків Мукачівської єпархії // Історична школа професора Володимира Задорожного: Наук. зб. – Ужгород: Гражда, 2004. Вип. 2. Carpatica – Карпатика. – Вип. 30 / Упорядк. Р. Офіцинського; передм. В. Смоля – С. 38–62. Його ж. Конфесійна та національна ідентичність духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії 1771–1949 рр. // Ковчег: Наук. Збі. із церковної історії / За ред. Б. Гудзяка, І. Сकोчиляса та О. Турія. – Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2003. – Ч. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи / Відп. ред. О. Турій. – С. 146–161. Його ж. Посередник чи пристосуванець: церква перед викликом націоналізму (сумний досвід греко-католиків Мукачівської єпархії) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2009. – Вип. 23. – Спецвипуск: Піддани і нащадки імперій Габсбургів і Романових / Редкол.: Вереш М. М. (голова редкол.) та ін. – С. 149–161; Fenič V. Konfessionelle und nationale Identität der Katholiken griechischer Konfession von Transkarpatien im 18.-20. Jahrhundert // *Materielle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens. Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region / Coordonat. dr. H. Gehl, dr. V. Ciubotă. – Satu Mare; Tübingen: Editura Muzeului Sătmărean, 2003. – S. 83–104; Fenič V. Konfessionelle und nationale Identität des Klerus der griechisch-katholischen Diözese von Munkačevo 1771–1949 // Konfessionelle Identität und Nationsbildung. Die griechisch-katholischen Kirchen in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert / Hrsgg. von H.-Ch. Maner und N/ Spannenberger. – Stuttgart Franz Steiner Verlag, 2007. – S. 113–128.*
- 8 Ширше див.: Фенич В. І. В оточенні інших: греко-католики Мукачівської єпархії та їх сусіди у світлі сучасних досліджень офіційної статистики кінця XIX – початку XX ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: М. М. Вереш (голова) та ін.. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. – Вип. 25. – С. 104–125.

- 9 Маркус В. Нищення Греко-Католицької Церкви в Мукачівській єпархії в 1945–50 рр. / Відбитка із Збірника, присвяченого пам'яті З. Кузелі // Записки НТШ. – Париж, 1962. – Т. 159. – С. 6.
- 10 Пушкаш Л. Кир Теодор Ромжа: Життя і смерть єпископа. – Львів: Інститут історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – С. 198.
- 11 Бендас С. М., Бендас Д. С. Священики-мученики, сповідники вірності. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – С. 307. Див. також: Бендас Д. Репресії радянської влади проти греко-католицького духовенства на Закарпатті в 1944–1949 роках // Ковчег: Наук. зб. із церковної історії / За ред. Б. Гудзяка, І. Скочиляса та О. Турія. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. – Ч. 2. – С. 290–299.
- 12 Див.: Б. Андерсон. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму. – К.: Критика, 2001. – 271 с.
- 13 Душпастирь. – 1924. – Рочникъ І. – Ч. 1. – С. 6.
- 14 Душпастирь. – 1924. – Рочникъ І. – Ч. 1. – С. 6.
- 15 Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття. – Т. 2. – С. 220.
- 16 Там само. – С. 222.
- 17 Там само. – С. 220.
- 18 Там само. – С. 221.
- 19 Душпастирь. – 1924. – Рочникъ І. – Ч. 1. – С. 6.
- 20 Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття. – Т. 2. – С. 210.
- 21 (д). Право // Душпастирь. – 1924. – Рочникъ І. – Ч. 1. – С. 19–20; Ч. 2. – С. 64–66; Ч. 3. – С. 118–120.
- 22 ДР^Ђ Юлій Діонізієвич Григаший. Прошайте – довіременно – всѣ дороги мои братья! // Душпастирь. – 1924. – Рочникъ І. – Ч. 8. – С. 373.
- 23 Там само. – С. 373.
- 24 Докладніше див.: Душпастирь. – 1925. – Рочникъ ІІ. – Ч. 9.
- 25 Прешевъ // Душпастирь. – 1924. – Рочникъ І. – Ч. 5. – С. 25; Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття. – Т. 2. – С. 221.
- 26 У бібліографії М. Лелекача та І. Гарайди вказується, що о. Олександр Ільницький був редактором з Рочника ІІ, а журнал виходив до 1941 р. Див.: Загальна бібліографія Подкарпаття / Зложили М. М. Лелекач, І. А. Гарайда; післямова В. Падяк; передмова Д. Данилюк. – Факсимільне вид. 1944. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2000. – 212 с.
- 27 Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття. – Т. 2. – С. 221.
- 28 Там само. – С. 221.
- 29 Там само. – С. 221–222.
- 30 Душпастирь. – 1924. – Рочникъ І. – Ч. 1–10; 1925. – Рочникъ ІІ. – Ч. 1–10; 1926. – Рочникъ ІІІ. – Ч. 2; Душпастирь. – 1926. – Рочникъ ІІІ. – Ч. 1–10; 1927. – Рочникъ ІV. – Число 1–10.
- 31 Душпастирь. – 1928. – Рочникъ V. – Ч. 1–5, 6/7, 8/9, 10–12.
- 32 Душпастирь. – 1931. – Рочникъ VІІІ. – Ч. 1/2, 3–5, 6/7, 8/9, 10–12.
- 33 Душпастирь. – 1933. – Рочникъ X. – Ч. 1/2, 3/4, 5/6, 7/8, 9/10, 11/12.
- 34 Душпастирь. – 1934. – Рочникъ XI. – Ч. 1/2, 3/5, 6/8, 9/10.
- 35 Душпастирь. – 1938. – Рочникъ XV. – Ч. 1/2, 3/5, 6/8, 9/10.

- 36 Атанасій Пекар вказує, що випусків було три. Див.: Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття. – Т. 2. – С. 222.
- 37 Дані про вартість передплати взято з обкладинок журналу «Душпастир» за 1924–1939 рр.
- 38 Детальніше див.: Фенич В., Штерр Д. Метричні книги як джерело вивчення ужгородської греко-католицької спільноти першої половини ХХ ст. // Історія релігій в Україні: Наук. щорічник / Упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. – Львів: Логос, 2010. – Кн. 1. – С. 832–840; Штерр Д. «Іван=греко-католик=русин/українець»: чи завжди ім'я слугує маркером національної та еклесіальної ідентичностей? // Там само, 2011. – Кн. 1. – С. 477–487.
- 39 Душпастир. – 1924. – Рочникъ I. – Ч. 1. – С. 17.
- 40 Там само. – С. 26.
- 41 Там само. – С. 26–27.
- 42 Там само. – С. 68.
- 43 Там само. – С. 115.
- 44 Розгорнутіше про сакральне і профанне див.: Штерр Д. І. Між сакральними обов'язками і профанними можливостями: соціальні взаємини пастирів та пастви Мукачівської греко-католицької єпархії у другій половині ХVІІІ – першій половині ХХ століття // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: М. М. Вегеш (голова) та ін. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. – Вип. 28. – С. 3–18.
- 45 Цомпелій Е. Счисленієисповѣдниковъ // Душпастир. – 1924. – Рочникъ I. – Ч. 4. – С. 170–172.
- 46 Там само. – С. 171.
- 47 Там само. – С. 171–172.

Summary

Diana Shterr

The daily life of priests and congregation of Mukachevo Greek-Catholic Eparchy in the 20–30s of the 20th century

The complex relationship between pastors and congregation on the basis of materials of the press organ of Preshov and Mukachevo Greek-Catholic eparchy in the 20–30s of the 20th century that often was on the verge of sacred and profane is considered. A brief history of «Dushpastyr'» magazine and its editorial board is discovered.

Keywords: Greek-Catholics, Mukachevo eparchy, pastors, congregation, daily life